

Pisma iz Zagreba.

Piše Josip Starè.

XXII.

Nekdo je rekel: »Mali národi morajo boljše duševne darove svoje posvetiti umetnostim; le umetnost je tisto polje, na katerem si tudi mali národi v vélikem svetu morejo pridobiti slave in veljave.« Drugi je temu ugovarjal rekoč: »Umetnost je za male národe potrata; kakor navaden človek ne smé živeti razsipno in sijajno po vzgledu bogate velike gospóde, takó niti malim národom ni smeti posnemati vélikih národov, ampak ravnati se morajo po oskromnih svojih pomočkih ter z vsemi svojimi močmi delati na to, da si ohranijo národnost svojo.« V poslednjih besedah je res dosti bridke resnice, toda premalodušen bi bil človek, ki bi jim povse pritrdil. Prežalostno bi bilo, ko ne bi vsak človek smel hrepeneti po višjih duševnih užitkih in ko bi se dosledno tudi malim národom postavljale meje v duševnem njih razvoji. Če si preprosti meščan s prihranjenimi novci kupi lépo sliko ali drugo umetnino, ki mu blaži um in srce, to ni potrata, ampak priča o njega omiki. Brez umetnosti si ne moremo misliti prave omike in surov bi ostal národ, kateremu ne bi čisto nič bilo do umetnosti. Prvo omiko je vsakemu národu dala vera, in prav duhovniki so vsekar najbolj pospeševali umetnosti, da ž njimi blaže srca vérnikov svojih. Sléharnemu omikancu je znano, kakó je katoliška cerkev podpirala vse lépe umetnosti in ž njimi neizmerno povzdignila krščansko omiko. Nikakor nam torej ni sméti malim národom odrekati pravice do umetnosti, ampak celó vzpodbujati bi jih morali zánje, zakaj živih dokazov imamo, kakó v splošni omiki zaostaja národ, ki dovolj ne ceni umetnosti. In vender žal, tudi za nasprotno trditev ne pogrešamo dokazov.

Ko se je v Hrvatih znóva jela buditi národna zavest, bilo je pesništvo prvo znamenje novega življenja; domoljubne pesmi so zvene le daleč preko meje v slovenske kraje, in v Zagrebu so jeli snovati národno gledališče. Čimbolj so se utrjale národne pravice, tem bolj so Hrvatje mislili na umetnosti. Na deželne troške in z dobrovoljnimi prineski so se dajale podpore slikarjem, pevcem in pevkam in gledališkimi igralcem, da so šli v svet izobrazevati se vsak v svoji umetnosti. V malo letih je zagrebsko gledališče bilo ponos vsakega za-

védnega Hrvata; drama se je odlikovala z umetniki prve vrste in tudi opera je bila, da je mnoga večja mesta niso imela takšne. Da je to bilo mogoče, določila je dežela gledališču stalne podpore po 32.000 gld. na leto, zagrebsko mesto je dodalo drugih 10.000 gld.; ali vse je bilo premalo in dežela je vsako leto morala vrhu tega še poravnovati nedostatek mnogih tisoč goldinarjev. Ugibali so na vse platí, kaj je temu vzrok; vsakdo je nasvetoval kaj družega, ali konec pisanju in posvetovanju je bil, da je vlada začasno odpravila opero. Gotovo, da je to žalosten korak nazaj. Nekaterniki so trdili, češ, hrvaški národ je premajhen, da bi sploh mogel vzdrževati stalno opero; drugi so temu oporekali in zahtevali še večje redne podpore; zopet drugi pa so se tolažili, da se bode zató vprihodnje bolj podpirala drama.

Zanimanje za dramo se je res razživilo, »lóže« so se minulo zimo prav vse razprodale, toda najveselejša prikazen so bile izvirne hrvaške igre, katere so domoljubni gledališki umetniki z vso skrbjo spravili na oder. Med izvirnimi igrami nam ni sméti zamolčati dveh: Vojnovičevo »Psiho« in Kumičićeve »Sestre«. Namen teh vrst ni, da bi na dróbnó presojali ta dva najnovejša ploda dramatiške književnosti hrvaške; smeti pa nam ni zamolčati, da nam ti igri po vsebini svoji kažeta nasprotja, ki jih že več let opažamo med hrvaškimi književniki sploh. Idejalni Vojnović nas v »Psihi« svoji véde med umetnike in aristokrate. Poljska plemkinja Vanda se iznevéri zaročniku svojemu, slikarju Branjevskemu, pa si vzame v zákon bogatega vojvodo, da rodbino svojo reši materijalnega propada. Ščasoma se Branjevski potolaži, a čez deset let se na Dunaji zaljubi v mlado komteso Olgo, katero je učil risanju. To svojo ljubezen je pred svetom zatajil in prav takó je tudi Olga skrivala, da ljubi njega. V tem jo mati sili, naj vzame kneza Rodenberga, in prosi istega slikarja, da je hčer prigovarjal v ta zákon. Silno razžaljena Olga, ki je po nekih znamenjih sumnila, da Branjevski ljubi Vando, udá se volji máterini; ali pred ženitovanjem hudó zbolí, toda ko zopet okréva, pride po nekem naključji, katero je zasnovala Vanda, v slikarjev atelier, da vidi njega umotvor »Psiho«, o katerem se je govorilo po vsem Dunaji. Spoznavši v »Psihi« pravo svojo podobo, prepriča se Olga, da jo Branjevski še zmeraj ljubi, in zdaj je Vanda posredovala, da sta bila srečna zaljubljenca mož in žena.

Kumičićeve »Sestre«, Ivka in Tonka, sta hčeri vdovca Mariniča, pomórskega kapitana, čudnega človeka, ki si je po svetu pridobil bogastva, ali kakor je on mrzil vse ljudi, črtili so njega tudi drugi. Za vzgojo hčera ma svojima je najel malopridno nemško »gubernanto«,

ki je z zvijačami svojimi mrkega možá zapléla v svoje zanjke, da jo je vzel za drugo ženo. Prebrisana mačcha je skoro tudi pástorki svoji, Ivki, našla možá, italijanskega potepuha Ernesta, hudobnih ljudij naj-hudobnejšega človeka, da ga v trdih ječah težko najdeš jednakega. Hitro je Ernest zapravil ženino dóto, lotil se predrznih in nepoštenih kupčij, ponarejal meníce, in ko je tast zopet odjadral čez mórje, zapeljal mu je domá ženo njegovo. Ravno se je kapitan imel vrniti s pótí, ko nesrečna žena porodi nezakonsko dete. Bojé se hudega možá skoči z novorojencem v vodnják in konča dvoje življenje. Ernest je pred razkačenim tastom Tončinega zaročnika dolžil zapeljivca ter mislil po smrti bolehne žene svoje vzeti v zakon sestro njeno Tonko. Ko je pa le-tá napósled očetu razodela resnico, najel je Ernest nekoga zidárja, da je pred pustom preobléčen pridrl v hišo in umoril kapitana Mariniča. Toda vse hudobije so prišle na dan; Ernest se je sam ustrelil, da ne bi prišel pravici v pést; morilca so obesili; Ivka pa je vsa potrta izdihnila dušo v naróčaji sestre svoje.

To je kratka vsebina iger, ki sta hitro druga za drugo ugledali svet in se takoj tudi predstavljali na zagrebskem gledališči, kamor sta privabili nenavadno mnogo občinstva, zakaj kdor se le količkaj zanima za domačo literaturo in umetnost, hotel je videti dramatiške prvence mladega pisatelja Vojnoviča in priljubljenega romanopisca Kumičića. Čisto umevno je, da so ljudje oba ploda primerjali drugega z drugim in se razprtili v dva nasprotna taborja. Najbolj so se razburili književniki, in v tem ko so jedni na vso moč hvalili idealno »Psiho«, povzdvigali so drugi naturalistiške »Sestre«. Vojnoviču očitajo nasprotniki, da je risal ljudi, kakeršnih v resnici ni; da se dejanje godi na tujem; da nam kaže življenje v najvišjih aristokratskih krogih, kakeršnih na Hrvaškem ni in kakeršnih pisatelj bržkone niti sam ne pozna. Toda umetniške dovršenosti ne bomo iskali v nobe nem prvenci, pa je niti od Vojnovičevega ne moremo zahtevati. Tudi bi bila tvarina primernejša za epsko obdelovanje, nego za dramatiško. Navzlic temu ima »Psiha« izvrstnih dijalogov, živahnih in duhovitih, ki so tej drami zagotovili dober uspeh pri prvi predstavi, pa so ji tudi porok, da se bode obdržala na repertoaru gledališča hrvaškega.

Kumičića nasprotniki najhuje grajajo zató, ker je v »Sestrah« privédel na oder izméccek človeške družbe, kakeršne v hrvaškem národu, hvala Bogú, še ni. Akoprem se vsebina drame oslanja na resnično sodno obravnavo, vendar je to redká prikazen, ki se ne bode takó naglo ponavljala, in v kateri so glavni hudodelniki tujei. Kumičić je to sam uvidel in je drami dal prelépo tendencijo, da se treba va-

rovati tujih slepárjev. Druga glavna napaka je ta, da je Kumičić dramatiški predelal drugi del svojega romana »Feodora«, in zató pogrešamo dramatiške jedinosti v »Sestrah« prav takó, kakor v »Psihi«. To pa ni motilo nič, da je igra na gledališči popolnoma uspela, kar je pričalo zdušno odobravanje občinstva, ki je z napeto pozornostjo gledalo predstavo do kraja. Kumičić, ki je slaven po svojih romanih, pokazal je v »Sestrah«, da ima tudi za dramo velik talent, in to je, kar nas veseli in kar nas je vzpodbólo, da smo radostno novico s temi vrstami naznanili tudi slovenskemu občinstvu. Hrvaška ima dva nova, nádejepolna dramatiška pisatelja, in ravno čujemo, da se jima bode skoraj pridružil tretji, ki je v rokopisu dovršil dramo, katera bi utegnila prekositi »Psiho« in »Sestre«. Živeli vsi trije!

Ni torej obupati in nikakor ni res, da je umetnost za male národe potrata. Jedno pa je res, to namreč, da se tudi umetnost ima ravnati po posebnih svojstvih vsakega národa; da mora biti národna ne le po jeziku, ampak tudi po duši in srci. Saj nas prav v Zagrebu tridesetletna izkušnja uči, da preprosta domača igra zopet in zopet privablja več občinstva v gledališče, nego najboljše francoske drame, za katere se ogreva le neka vrsta ljudij. Isto velja, kar se tiče opere. Bila je največja napaka, da so se na oder zagrebskega gledališča spravljale moderne vélike opere, ki so deželi pogòltnile po tisoče in tisoče goldinarjev; in v tem, ko so hrvaške »grlice« iskale zavetja pri nemški Taliji, pozivali so se v Zagreb za drage novce laški pevci in nemške pevke. Hrvatje imajo izvrstnih domačih skladateljev; imajo v Kuhačevi zbirki jugoslovenskih napevov bogat, neizcrpen izvòr za národno glasbeno umetnost; ali vse to se ni cenilo, ali pa se ni razumevalo. Marsikateri veljavni glasbenik se je posmehoval »kmetskím« pesmim ter ni védel, kaj bi začel ž njimi. Moral je Agrenjev Slavjanski priti v Zagreb, da nam je takorekoč »odprl oči« in dejanski pokazal, kakó se imajo prelepe »kmetske« pesmi uvésti v »salon«, v katerem se najodličnejše gospé in gospodičine več ne sramujejo stopati ali počivati po národnih preprogah, odkar so si iste po raznih zastavah pridobile veljavo v svétu. Brž ko je Slavjanskega zbor odpel prvo pesem, kár ostrmeli smo ter spogledávali se med sábo in iz mnogih ust se je zajedno čulo: »Takó bi se morale prepevati naše národne pesmi!« Čimdalje tembolj so nam ruske pesmi sezale v srce; čutili smo, da so naše; Slavjanskega kár nismo pustili iz Zagreba, vsak koncert je napolnil véliko dvorano bolj nego je bilo varno, in napósled je policija morala omejiti število vstopnic. Ko je Slavjanski odpotoval dalje, moral se je na splošno zahtevanje vrniti v Zagreb in prirediti še dva koncerta.

Ni ga bilo človeka, ki ne bi bil oduševljen za slavjansko pevanje; vsakdo je priznal, da je nenavadni užitek bil vreden lepih tisočakov, ki so jih ljudje znosili v koncerte ruske.

Ali kaj to; pravega dobička teh koncertov ni imel Slavjanski, ampak imeli ga bomo mi sami zakaj précej se je pokazalo, da so ti ruski koncerti začetek novi dóbi v razvoji národne glasbene umetnosti na Hrvaškem. Ljudje so se zopet spomnili Kuhačeve zbirke in uvideli, da je v nji lepših pesmij, nego jih ima Slavjanski; časopisi so jeli razpravljati, kakó bi se povzdignilo národno pévanje; a Kuhač je napisal knjižico »Slavjanski i slavenska glasba«, na katero posebno opozarjamo slovenske glasbenike. V uvodu navaja Kuhač hrvaški pregovor: »Po glasbi se vrieme pozna«, pa misli, da je tudi Slavjanski s svojim pevskim zborom prikazen, ki nam napoveduje imenitne dogodbe. Saj je že to imenitno, da je Slavjanski pri rojakih svojih vzbudil vero v rusko glasbo, neslovanski Evropi pa dokazal, da imamo Slovani posebno glasbeno umetnost svojo, ki je dovršena in priča, da smo Slovani že v starodavnih časih imeli svojo glasbeno kulturo. Največjo zaslugo si je pridobil Slavjanski s tem, da je našel metodo, po kateri so neslovanski národi mogli razumeti lepoto ruskih národnih napevov, katerim se zdaj tolikanj čudijo, v tem ko so se prej le posmehovali, če jim je kdo zinil o slovanski umetnosti sploh. Od mnogovrstnih ruskih pesmij je izbral Slavjanski le takšne, ki so po ritmu in glasbenem načinu jednake zahodno evropski glasbi, in kolikor se je dalo, harmoniziral je národne ruske pesmi po načelih evropske glasbene umetnosti. Taka koncesija je za početek dovoljena in celo potrebna, da se tuji svet in tudi po tuje vzgojena slovanska inteligencija po malem privaja národnemu slavjanskemu pevanju, ki ima toliko raznovrstnih načinov, da jih nima toliko nobena evropska glasba. Naj omenimo še, da je Kuhač v zanimivi knjižici svoji dokazal tudi to, da preprosto ljudstvo hrvaško-srbsko prav takó peva, kakor ruski pevci; da so ruske, zlasti maloruske melodije in hrvaško-srbske prav iste in da izvirajo še iz tistih časov, ko so vsi Slovani bivali skupaj; da bodeš v hrvaško-srbskih pesmih našel prav vse ritme, ki jih imajo ruske pesmi, in še mnogo drugih; da je slavjanska glasba sploh ohranila še mnogo mnogo starodavnih svojstev, ki so se v glasbi drugih evropskih národov že davno izgubila; ali dokazal je tudi, da se med hrvaško-srbskimi melodijami nahaja mnogo večje število lepих melodij, nego med ruskimi. Jedro prelepe Kuhačeve razprave pa je to, da imamo Slovani pristno svojo glasbo, in kakó je zlasti Hrvatom prav zdaj nastopil čas, da se emancipirajo prevelikega tujega vpliva v raz

voji glasbene umetnosti svoje. Da bi stvar razjasnil še bolje, pokazal je v petem oddelku, v čem se Slavjanski in njega pevci ločijo od drugih pevskih voditeljev in zborov.

Hvala Bogú, to pot Kuhačeve besede niso bile »glas vpijóčega v puščavi«. Najveljavnejši glasbeniki zagrebski, zlasti profesor Klaić in ravnatelj Zajc, pritrdili so mu in kár takoj so se poprijeli pre-imenitnega dela, da bi v Zagrebu za poskušnjo napravili vokalni koncert národnih pesmij, dokler se v občinstvu ne ohladi oduševljenje za Slavjanskega. Izbrali so šopek najlepših pesmij iz Kuhačeve zbirke ter jih harmonizirali po načinu Slavjanskega; sklicali so nad sto pevcev in pevk, mladih in starejših, prav pridno jih vadili, in predno je minilo mesec dnij, čuli smo v glasbenem zavodu dné 30. vélikega travna t. l. prvi vokalni koncert hrvaških národnih pesmij. Kdor je le mogel, hitel je navzlic veliki vročini v dvorano glasbenega zavoda, ali mnogo se jih je moralo vrniti, ker so vsi prostori do stopnic bili že takó prenapolnjeni, da se je kár človek človeka tiščal. Mnogo najvišje posvetne, duhovne in vojaške gospóde, in na čelu jim sam ban, prišlo je, da bode navzóčna zgodovinsko imenitnemu trenutku. Radovedno je čakal vsakdo začetka, a ko se je na odru namestil novi pevski zbor, umolknila je brezštevila množica in veselo so utripala domoljubna srca, ko so se prelepe národne pesmi »v novi opravi« razlegale po najelegantnejši zagrebski dvorani. Zdelo se nam je, kakor bi se bila ruska pevska družba zopet vrnila v Zagreb; le še bolj domače je bilo, še bolj so nam mični napevi sezali v srce; davne lepe sanje so se nam nenádejano izpolnile, in v redkem blaženstvu skoraj da smo dvojili, če je to vse pač resnica in če niso zopet le sanje. Toda bila je resnica. Preslabo je però naše, da bi opisalo veliko oduševljenje in odobravanje presrečnega občinstva. Vsakdo je bil zadovoljen z uspehom prve poskušnje. Pevanje je bilo hrvaško, slovansko, in če tudi se diletantje v takó kratkem času niso mogli takisto izuriti, kakor izkušeni pevci zbora Slavjanskega, peli so prav dobro in obudili so v poslušalcih trdno vero, da je glasbena umetnost hrvaška krenila na pravi pot, na katerem se bode mnogo lepše razvijala in bujneje razcvítala, nego doslej. Redki koncert se je dné 2. ržnega cvéta moral ponoviti in privabil je mnogo domoljubnega občinstva s kmétov in bližnjih hrvaških mestec.

Za zdaj dovolj o tem. Imamo nov dokaz, da si tudi mali národi smejo privoščiti nekoliko umetnega užitka. Toda zopet vidimo, da bode glasbena, kakor vsaka druga umetnost, móгла le tedaj v Hrvatih in drugih Slovanih obstati in se razvijati, kadar se bode raz-

vijala v duhu národnem. Kadar bodo na oder zagrebskega gledališča spravili domače opere in takšne tuje, ki jih bodo mógli pevati sami domači umetniki, takrat bodemo zopet imeli stalno opero in ne bode se nam bati zánjo, da nam jo popári »deficit« ali kaka druga slana. Gojimo cvetke, ki jih moremo vzgojiti na domačih gredicah, ali ne zasajajmo vánje gizdavih tujih rastlín, katerim ne služi niti podnebje niti zemlja naša. Govorili smo danes le o dramatiški in glasbeni umetnosti; ali kar smo tu povedali, velja zvečine tudi o ostalih umetnostih, o katerih morebiti ob drugi priliki izpregovorimo kako besedo.

A kakó je z umetnostjo in umetniki v nas Slovencih? Národ slovenski je od nekđaj rad prepeval; on je zmeraj ljubil siike in podobne; cenil je lépe cerkve, ubrano zvonenje, in družega več, kar mu vzpodbujá dušo in blaži srce. Kaj se je v novejši dóbi národnega prebujenja storilo, da se mu oplemeni in razvije ta urojeni nagon za lepim in vzvišenim?

Njêga listek.

Listek déklica je brala,
Oj, od njêga ji poslán,
Zadaj mati se prikrala,
Skrívno zrla v list drobán.

Da jo ljubi koprneče,
Pisal ji je iz tujin,
Ona da mu vzor je sreče,
Sládka rádot nje spomin.

Od veselja hčerka zala
Porosila je solzó;
Listek pa je mati brala,
Hčer pokarala ostró:

«Oj, gorjé, deklina, méni:
Grešne zveze imaš tí —
V ogenj précej list zažéni,
Da ga ljut upepelí!»

Presenécena otrla
Z lic je hčerka solzni sléd,
Milo v mater se ozrla,
Vstavila ji srd beséd:

«Grešna zveza ni to, mati:
Čist je moj ljubezni zar,
Lepši nego sèn krilati,
Nego solučni zlati čar!

Kaj, če tudi plámen jezni
Listek mi v pepél sežgè?
Saj iskrene te ljubezni
V srci nikdo ne zatrè!»

L. A.

